

GLAESER Zygfryd, **Eucharystia w dialogu. Wokół bilateralnych uzgodnień doktrynalnych Kościoła prawosławnego na temat Eucharystii**, Opole: Red. Wydaw. Wydziału Teologicznego UO 2007, 367 s., ISBN 978-83-60244-55.

Wybór tematu powyższej rozprawy należy uznać za w pełni trafiony i potrzebny. Ważności tematu świadom jest Autor, gdy już we Wstępie pisze: „Eucharystia to największy dar, jaki Kościół otrzymał od swego Pana. W niej, na sposób sakramentalny, urzeczywistnia się Jego zbawcze dzieło: Wcielenie, Pascha oraz Pięćdziesiątnica Ducha, aż po powtórne przyjście Chrystusa przy końcu czasów (...). Co więcej, jest to dar, w którym najpełniej wyraża się tajemnica Kościoła, jego jedność, świętość, powszechność i apostołskość” (s. 13). Z drugiej strony zauważa też, iż – paradoksalnie – ołtarz eucharystyczny ciągle nie łączy chrześcijan, a można nawet powiedzieć, że bardziej ich dzieli aniżeli łączy.

Jako szczególny wyraz zatroskania o jedność i budowanie komunii wśród wyznawców Chrystusa należy uznać to, że podzielone Kościoły wciąż na nowo podejmują teologiczną debatę nad misterium Eucharystii. Opracowanie ks. Glaesera prezentuje część owego wielkiego chrześcijańskiego dialogu związanego z Eucharystią. Uściślając zakres badań, pisze on, iż obejmują one „bilateralne dialogi doktrynalne na temat misterium Eucharystii, jakie Kościół prawosławny prowadzi na różnych szczeblach z różnymi Kościołami i Wspólnotami chrześcijańskimi” (s. 15). Opracowanie stanowi prezentację owoców dialogów prowadzonych zarówno na forum światowym, jak i na różnych szczeblach lokalnych. Uczciwie zaznacza jednak, że nie uwzględnia dialogów Kościoła prawosławnego pochalcedońskiego z prawosławnymi Kościołami przedchalcedońskimi. Uczestnictwo we wspólnej celebracji Eucharystii jest bowiem dla tych stron sprawą oczywistą i nie jest traktowane jako problem ekumeniczny. Inną kwestią są natomiast dialo-

gi prawosławnych Kościołów przedchalcedońskich z Kościołami nieprawosławnymi. Te dialogi Autor pominął, ponieważ otwałyby one bardzo szeroki obszar badawczy, który domaga się raczej osobnego studium.

Baza źródłowa została ściśle określona. Dla Autora są to „dokumenty, które bądź to bezpośrednio dotyczą Eucharystii, bądź też w sposób istotny odnoszą się do eucharystycznego misterium. Również uwzględnione będą fragmenty tych dokumentów, w których nie omawia się wprost kwestii związanych z Eucharystią, ale w których znalazły się ważne stwierdzenia dotyczące Eucharystii” (18). W dialogu prawosławno-rzymskokatolickim na forum światowym są to trzy dokumenty: raport z Monachium pt. *Misterium Kościoła i Eucharystii w świetle tajemnicy Trójcy Świętej* (1982), raport z Bari pt. *Wiara, sakramenty i jedność Kościoła* (1987) oraz raport z Uusi Valamo pt. *Sakrament kapłaństwa w sakramentalnej strukturze Kościoła* (1988). Wśród dokumentów powstałych w ramach prawosławno-rzymskokatolickich dialogów prowadzonych na forum lokalnym uwzględnione zostają raporty wypracowane przez komisje mieszane w USA, w Niemczech, we Francji i w Szwajcarii. Podstawowe źródło dla opracowania istotnych elementów teologii Eucharystii są też uzgodnienia doktrynalnych dialogów, jakie Kościół prawosławny prowadził z Kościołem starokatolickim oraz z Kościołami poreformacyjnymi, przede wszystkim z Kościołami anglikańskimi, z Kościołami ewangelicko-luterańskimi, z Kościołami ewangelicko-reformowanymi oraz ze związkami Kościołów ewangelickich w Niemczech: z Ewangelickim Kościołem Niemiec (EKD) i nieco wcześniej – ze Związkiem Kościołów Ewangelickich w NRD.

Merytorycznym założeniem Autora i celem studium jest „prezentacja istotnych elementów teologii Eucharystii w bilateralnych dialogach doktrynalnych Kościoła prawosławnego oraz przybliżenie zebranych i w dużej mierze po raz pierwszy przetłumaczonych na język polski dokumentów wypracowanych w ramach tychże dialogów” (s. 17). W tym kontekście właściwy problem pracy zostaje też bardziej szczegółowo określony w formie wielu pytań (s.17-18).

Powyzszym założeniom odpowiada jasna, logiczna i przejrzysta struktura rozprawy. Praca składa się z dwóch części. W części pierwszej zaprezentowano istotne elementy teologii Eucharystii w bilateralnych dialogach doktrynalnych Kościoła prawosławnego. Druga część pracy zawiera dokumenty bilateralnych dialogów Kościoła prawosławnego dotyczące Eucharystii.

Część pierwsza składa się z siedmiu rozdziałów. Po *Wstępie* (s.13-24), który zawiera wszystkie elementy składowe metodologicznie poprawnie skonstruowanego wstępu do rozprawy naukowej i *Wprowadzeniu do części pierwszej* (s. 27-29), które wydaje się zbędne, ponieważ w pewnym stopniu powiela informacje zawarte już wcześniej, rozdział I omawia trynitarzy wymiar misterium Eucharystii (s. 31-9). Poruszono w nim m.in. kontrowersyjny problem *Filioque*. Teologowie prawosławni podkreślają bowiem, że dopiero rozwiązanie tego problemu

umożliwi prowadzenie konstruktywnego dialogu teologicznego z Kościołami i Wspólnotami nieprawosławnymi.

Dwa kolejne rozdziały stanowią teologiczną refleksję związaną z anamnetycznym i epikletycznym charakterem Eucharystii. W rozdziale II (s. 61-79) Eucharystia zostaje przedstawiona jako anamneza kerygmatyczna, tzn. jako uobecniające wspomnienie Wcielenia i Paschy Chrystusa oraz jako „pamiętka” Pięćdziesiątnicy Ducha. Jeśli chodzi o epikletyczny charakter Eucharystii (rozdział III, s. 81-94), to podkreślone zostają trzy kwestie: eklezjalne przyzywanie Bożego Ducha jako źródło eucharystycznego wydarzenia, rola epiklezy w eucharystycznym uobecnieniu Chrystusa i epikletyczne elementy eucharystycznego daru jedności. W obydwu rozdziałach chodzi o podkreślenie istotnego, wewnętrznego związku anamnezy i epiklezy z eucharystycznym misterium oraz o wyeksponowanie jego eschatycznej głębi.

Rozdział IV (s. 95-124) przedstawia treści uzgodnień określających eucharystyczny wymiar Kościoła. Jest to merytorycznie cenna część rozprawy, ponieważ pokazuje, jak teologom prawosławnym udało się niemal we wszystkich dialogach doktrynalnych na temat misterium Eucharystii i Kościoła wprowadzić element tzw. eucharystycznego modelu eklezjologicznego. W dialogach doktrynalnych prowadzonych przez Kościół prawosławny zawsze podkreśla się wewnętrzny związek między Eucharystią i Kościołem.

Kolejny etap badań przedstawia Eucharystię w perspektywie sakramentalnej struktury Kościoła (rozdział V, s. 125-152). Uwaga skierowana jest na określenie wyjątkowej roli Eucharystii w odniesieniu do pozostałych sakramentów i innych świętych czynności Kościoła.

W rozdziale dotyczącym eschatologicznego charakteru eucharystycznego misterium (s. 153-168) Eucharystia przedstawiona jest jako „znak eschatologicznej nadziei”, „zadatek eschatologicznego spełnienia” oraz jako „fundament odnowy człowieka i całego stworzenia”.

Część pierwszą kończy rozdział VII (s. 169-187), który nie został wspomniany w opisie struktury rozprawy ani we *Wstępie*, ani we *Wprowadzeniu do części pierwszej*. A jest to bardzo ważny rozdział, ponieważ w nim Autor omawia kwestie wzbudzające kontrowersje w niektórych środowiskach już samymi pojęciami: „interkomunia”, „gościnność eucharystyczna”, „intercelebracja”. Rozdział ten kończy punkt zbierający podstawowe wnioski i postulaty związane z powyższymi pojęciami.

Druga część pracy zawiera dokumenty bilateralnych dialogów Kościoła prawosławnego dotyczące Eucharystii. Na pierwszym miejscu przedstawiono uzgodnienia z dialogów prowadzonych na forum światowym, a następnie powstałe w dialogach lokalnych. Zarówno grupy dokumentów opracowanych w dialogach na poziomie światowym, jak i lokalnym, poprzedzone są odautorskimi wprowadzeniami.

dzeniami. Jakie dokumenty uwzględniono, wspomniano już ogólnie przy omawianiu bazy źródłowej.

W Zakończeniu (s. 325-328) Autor zbiera podstawowe wyniki badań i próbuje formułować wnioski. Cenne też są streszczenia i spisy treści w językach angielskim oraz niemieckim.

W strukturze monografii odczuwa się brak wyodrębnionych części oceniających i zbierających na poszczególnych etapach wyniki badań. Wprawdzie nie brak ocen, zwłaszcza porównawczych, w trakcie prowadzonych analiz czy też na końcu poszczególnych punktów, nie brak też zebranych wyników badań w *Zakończeniu*, jednak *ad melius esse* warto było poświęcić im dodatkowe i odrębne miejsce. Strukturalnym minusem pracy jest też brak indeksów ułatwiających korzystanie z książki tym, którzy nie zamierzają czytać jej w całości, gdyż interesują ich tylko pewne pojęcia czy opinie wybranych osób. Brak indeksu osobowego można jednak usprawiedliwić, ponieważ w problematyce dialogów międzykościelnych poglądy pojedynczych teologów, nawet najznakomitszych, mają drugorzędne znaczenie. Bez indeksu rzeczowego w tym przypadku również ostatecznie można się obejść, ponieważ w pewnym stopniu zastępuje go szczegółowy spis treści.

Język rozprawy jest jasny i komunikatywny. W wykazie bibliografii (s. 329-348) cenne są zwłaszcza miejsca polskich i zagranicznych publikacji dokumentów z prowadzonych dialogów.

Oceniając treściowy aspekt monografii ks. Glaesera, należałoby podkreślić przynajmniej kilka ekumenicznie i dogmatycznie ważnych momentów. Przede wszystkim zebrana dokumentacja i przeprowadzone badania jednoznacznie pokazują, że dla prawosławia Eucharystia stanowi centrum refleksji teologicznej, zwłaszcza dotyczącej misterium Kościoła. Teologiczna analiza dokumentów dialogicznych pozwoliła mu również stwierdzić faktyczny stan nauczania Kościołów na temat różnych aspektów Eucharystii, a w konsekwencji pomogła też bliżej określić konwergencje i dywergencje co do rozumienia Eucharystii przez różne środowiska kościelne.

Zarówno teologowie prawosławni, jak i katolicy, starokatolicy oraz anglikańscy wspólnie podkreślają, że Kościół urzeczywistnia się w pierwszym rzędzie przez sprawowanie Eucharystii we wspólnocie lokalnej, zgromadzonej wokół swego biskupa. Protestancy uczestnicy dialogów bardziej akcentują przepowiadanie słowa Bożego jako fundamentalną płaszczyznę samourzeczywistniania się Kościoła.

W analizowanych dokumentach Autor zauważył zasadniczy konsensus wypracowany między prawosławnymi, katolickimi, starokatolickimi i anglikańskimi uczestnikami dialogów co do akceptacji potrzeby sukcesji apostoelskiej w sprawowaniu Eucharystii. To biskupi na mocy sukcesji są świadkami apostoelskiej Tradycji i autentyczności wiary Kościoła. Doniosłość sukcesji wynika

również stąd, że „Tradycja apostołska dotyczy wspólnoty, a nie tylko i wyłącznie konkretnego człowieka, wybranego ze społeczności wierzących i wyświęconego na biskupa” (s. 326).

Z dokumentów dialogicznych wynika, że nie sposób rozpatrywać kwestii Eucharystii bez eklezjologicznych odniesień i niemożliwe jest zrozumienie misterium Kościoła bez uwzględnienia paradygmatu eucharystycznego. Eucharystia zajmuje centralne miejsce w sakramentalnej strukturze Kościoła. W niej Kościół urzeczywistnia swoją własną tajemnicę. Także wszystkie sakramenty są wewnętrznie związane z Eucharystią. Z niej czerpią swoją moc i do niej prowadzą. Jej musi być również podporządkowana cała instytucjonalna strona Kościoła. W Eucharystii najpełniej wyraża się istota Kościoła jako wspólnoty zbawienia.

Nie sposób też nie zgodzić się z ogólnym wnioskiem Autora: „Dialogi doktrynalne doprowadziły do przełamania wielu złych stereotypów i uogólnień we wzajemnych odniesieniach Kościołów. Stały się też ważną szkołą, gdzie Kościoły lepiej mogą się poznać i wspólnie na nowo odczytywać przesłanie, jakie płynie ze spuścizny wielkiej chrześcijańskiej Tradycji, gdzie bardzo często «inność» i «różnorodność» w przeżywaniu wiary nie oznacza wcale różnicy co do jej istoty. Dialogi uczą większego szacunku Kościołów wobec siebie” (s. 327n).

Piotr Jaskóła (Opole)